

Slijtage van het stelsel van vrijheidsbenemende dwangmiddelen

Een pleidooi voor verbetering in de rechtspositie
van de verdachte in voorarrest

P.P.J. van der Meij■

1 INLEIDING

Van oudsher gaat veel aandacht van (strafrechts)wetenschappers, criminologen en penologen uit naar de rechtspositie van veroordeelden en naar de voorwaarden en omstandigheden waaronder deze hun straf uitzitten. Doorgaans wordt met kracht van argumenten bepleit dat die rechtspositie schrijnend is, in de loop van de afgelopen decennia is verslechterd en weinig hoop biedt voor de resocialisatie van een ex-gedetineerde. Er is veel te zeggen voor de bekommering om veroordeelden en gedetineerden, aangezien het ontnemen van vrijheid aan een burger een zodanig ingrijpende uitoefening van overheidsmacht is, dat die slechts kan worden gelegitimeerd door de ernst van het strafbare feit dat de veroordeelde heeft gepleegd – zoals bewezen is verklaard door de strafrechter – en de mate van schuld die de veroordeelde aan dat feit heeft. En zelfs als het gaat om een zeer ernstig feit en een niets ontziende dader, is het één van de basiskenmerken van de geciviliseerde rechtsstaat dat de tenuitvoerlegging van de opgelegde straf te allen tijde humaan is. Deze bijdrage richt zich echter niet op vragen wanneer kan worden gesproken van een humane straf en wat is af te dingen op het huidige Nederlandse strafklimaat of het systeem van bestraffing. De antwoorden op die vragen laten zich niet gemakkelijk geven en het onderzoek daarnaar vergt van een wetenschapper werk voor een volledig academisch leven.¹ In plaats daarvan richt deze bijdrage zich op een ander soort gedetineerde, met wiens rechtspositie het eveneens slecht is gesteld, maar die opmerkelijk genoeg minder aandacht krijgt: de verdachte in voorarrest.

Het Nederlandse stelsel van vrijheidsbenemende dwangmiddelen, en dan met name de toepassing van de inverzekeringstelling en voorlopige hechtenis in de praktijk staat haaks op het stelsel zoals dat wordt voorgestaan door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) blijkens gezaghebbende uitspraken,² verhoudt zich slecht met enkele fundamentele

■ Mr. Patrick van der Meij is strafrechtadvocaat bij Cleerdin & Hamer Advocaten in Amsterdam en tevens gastmedewerker en *research fellow* bij het Instituut voor Strafrecht & Criminologie aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden.

1 Zie in dit kader de zeer lange lijst met publicaties van L.M. Moerings, waaronder diens dissertatie *De gevangenis uit, de maatschappij in* (1977) en oratie *Straffen met het oog op veiligheid, een onderneming vol risico's* (2003).

2 Zie als één van de belangrijkste voorbeelden de zaak van de zusjes Smirnova tegen Rusland, EHRM 24 juli 2003, NJ 2005, 550 m.nt. Schalken.

strafprocesrechtelijke beginselen zoals de onschuldpresumptie³ en heeft een onaanvaardbare preluderende werking op de uiteindelijk op te leggen straf na de veroordeling van de verdachte.⁴ Het Nederlandse stelsel is zo summier in de wet uitgewerkt dat het weinig handvatten biedt aan de verdediging te bepleiten dat een verdachte niet voldoet aan de voorwaarden om in voorarrest te worden genomen of te blijven. De praktijk van het voorarrest – en dat is des te schrijnender – wordt gekenmerkt door een vrijwel mechanische, ongemotiveerde toepassing, door een weinig consequente en consistente invulling van de wettelijke voorwaarden en door een aantal apert onjuiste drogredeneringen, voor zover die redeneringen al aan de oppervlakte komen. De kritiek op de praktijk van het voorarrest wordt nog dringender als men daarbij betreft dat de voorlopige hechtenis steeds vaker en gemakkelijker lijkt te worden toegepast en lijkt voort te duren, en de bereidheid tot opheffing of schorsing steeds kleiner lijkt te worden.⁵

De rechtspositie van de verdachte in voorarrest is niet zozeer een materieel vraagstuk over welk regime op hem van toepassing is en welke privileges hij geniet of verspeelt gedurende zijn detentie, maar is vormgegeven in de formele vereisten voor de toepassing daarvan. Het zijn de op het oog strikte voorwaarden van het stelsel van de vrijheidsbenemende dwangmiddelen die een verdachte de hoognodige rechtsbescherming dienen te bieden. Om die reden worden in deze bijdrage de wettelijke voorwaarden van de inverzekeringstelling en voorlopige hechtenis besproken en van enkele kanttekeningen voorzien. Nu een concrete invulling van die voorwaarden nauwelijks volgt uit wet, literatuur of rechtspraak, bestaat deze bijdrage in een beschouwing van het stelsel vanuit de praktijk.

2 DE INVERZEKERINGSTELLING EN HET BEVEL BEWARING

De inverzekeringstelling is een belangrijke, eerste fase in het opsporingsonderzoek van politie en Openbaar Ministerie naar de betrokkenheid van een concrete verdachte bij een geconstateerd strafbaar feit. Vanwege de doorwerking van de Salduz-jurisprudentie van het EHRM in de Nederlandse strafrechtspraak⁶ – een verdachte heeft recht op consultatie van een raadsman voorafgaand aan het politieverhoor, maar dient in dat geval wel eerst in verzekering te worden gesteld – is deze fase een markant moment in dat

3 Zie hierover A.A. Franken, 'Beperkingen', *Delikt en Delinkwent* 2010, p. 955-960.

4 Zie hierover L. Stevens, 'Voorlopige hechtenis en vrijheidsstraf. De strafrechter voor voldongen feiten?', *NJB* 2010, p. 1520-1525.

5 Zie S.L.J. Janssen en G.P. Hamer, 'Voorlopige hechtenis uit de bocht', *Advocatenblad* 2003, p. 932-936.

6 Zie voor die doorwerking onder meer Hoge Raad 30 juni 2009, *LJN* BH3079, BH3081, BH3084 en de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor, *Stcrt.* 2010, 4003, i.w.tr. op 1 april 2010. Er is bovendien wetgeving op komst, zie J. Boksem, 'Over waarheidsvinding, bewijsverkrijging, rechtsbescherming en evenwicht', *RM Themis* 2010, p. 233 e.v.

onderzoek geworden. De grond om een verdachte in verzekering te stellen is gelegen in het belang van het onderzoek. Deze doelbeperking brengt onder meer met zich dat de inverzekeringstelling niet mag worden bevolen of mag voortduren indien het onderzoek tegen een verdachte feitelijk is afgerond. Dit zal in de meeste gevallen niet snel tot problemen leiden, mede gezien de korte maximumduur van drie dagen en het minimumaantal onderzoekshandelingen dat ook bij een gering feit nog dient te worden verricht. Een voorbeeld echter van een onrechtmatige inverzekeringstelling is het zogenoemde 'Weekendje Weg Arrangement': diverse politiekorpsen van grote steden houden geweldplegers gedurende het weekend standaard tot aan maandag vast om zo direct te vergelden, in de hoop het uitgaansgeweld in te perken.⁷ In het merendeel van de gevallen wordt deze aanpak rechtmatig geoordeeld door de rechter, maar uitzonderingen zijn gelegen in de omstandigheid dat een verdachte onnodig lang wordt vastgehouden terwijl het onderzoek al is afgerond.⁸ Het Weekendje Weg Arrangement is zo een voorbeeld van de ruimte die het systeem van vrijheidsbenemende dwangmiddelen politie en Openbaar Ministerie laat, en van het feit dat die ruimte ook wordt genomen.

De fase van inverzekeringstelling kan voor de verdachte van belang zijn om zijn zaken op orde te krijgen met het oog op de rechtmatigheidstoets door de rechter-commissaris vóór ommekomst van de driedagentermijn. Zeker nu die toets in de praktijk doorgaans samenvalt met de beslissing van de rechter-commissaris op de vordering bewaring, is het zaak voor de verdediging argumenten te verzamelen op grond waarvan die vordering kan worden afgewezen of aan de hand waarvan de bewaring kan worden geschorst. In overleg met de raadsman zou het mogelijk moeten zijn voor de verdachte zijn procespositie te bepalen en zijn raadsman zou de nodige gegevens moeten kunnen verzamelen om zijn verzoeken te onderbouwen. Hier doet zich evenwel een aantal praktische omstandigheden voor dat een dergelijk verzoek op voorhand weinig kansrijk maakt.

Het dossier is pas op een laat moment beschikbaar, kort voorafgaand aan de voorgeleiding bij de rechter-commissaris. Het is vaak feitelijk niet mogelijk voor de raadsman dat dossier door te nemen én nog te bespreken met de verdachte, zodat het bepalen van de procespositie aanzienlijk wordt bemoeilijkt. Tel daarbij op dat het advies van de raadsman aan de verdachte in het kader van de consultatie voorafgaand aan het politieverhoor bij gebrek aan informatie ook zal hebben ingehouden dat de verdachte beter kan zwijgen, en dan wordt de verdachte door politie en Openbaar Ministerie al snel gedegradeerd tot een niet-meewerkende, zwijgende verdachte met alle implicaties van dien. Dit miskent reeds dat er veel voor te zeggen is dat de verdachte pas verklaart als hij weet wat de concrete verdenking jegens

7 Zie voor de onsmakelijke 'reclamecampagne' van de politie www.youtube.com/watch?v=wouqtqD53OI (laatstelijk geraadpleegd op 1 december 2010).

8 Zie Rb Leeuwarden 30 november 2009, *LJN* BK4790.

hem is. En zelfs al zou de verdachte die op heterdaad is betrapt door de politie wel degelijk een verklaring afleggen die op veel punten een bekentenis inhoudt, maar op punten ook een alternatieve lezing van het geconstateerde strafbare feit, dan zal hij nog als 'ontkenner' worden aangemerkt. Deze miskenning van het feit dat een groot grijs gebied bestaat tussen zwijgen en bekennen waarbij de verdachte wel verklaart over het strafbare feit, kan bijvoorbeeld ertoe leiden dat de reclassering geen vroeghulp-rapportage uitbrengt en dat ook de rechter-commissaris ervan afziet een opdracht tot reclasseringsbemoediging te geven. De consequentie: zonder rapportages heeft een schorsingsverzoek meestal weinig kans. Dit wringt des te meer daar in een vroegtijdig stadium van het onderzoek de verdenking van politie en Openbaar Ministerie vaak zeer abstract is en de verklaring van de verdachte eerder een alternatieve lezing – 'ontkenning' – van het feit inhoudt.

Naast een reclasseringsrapportage kan de verdediging ook persoonlijke omstandigheden van de verdachte ter onderbouwing van een schorsingsverzoek aanvoeren, zoals de baan die door absentie van de verdachte op de tocht komt te staan en de zorg die hij heeft voor zijn gezin of voor een ziek familielid. Vaak is de duur van de inverzekeringstelling echter te kort om het bewijs van dergelijke omstandigheden te leveren, zodat een schorsing in het stadium van de bewaring niet aan de orde zal zijn. Dit probleem doet zich in extremis voor als de verdachte op woensdagnacht wordt aangehouden: de vordering bewaring zal dan nog op vrijdag worden behandeld, aangezien het kabinet van de rechter-commissaris in het weekend gesloten is. Het verzamelen van gegevens omtrent de persoon van de verdachte kan voorts aanzienlijk worden bemoeilijkt door alle beperkingen die de verdachte in het kader van het onderzoek kunnen worden opgelegd. In dat geval is enig contact van de raadsman met de familie van de verdachte onder dreiging van tuchtrechtelijke maatregelen een uiterst risicovolle onderneming. Ook dit wringt daar mijn indruk is dat een verdachte door de officier van justitie al snel gemakshalve onder alle beperkingen wordt gesteld.⁹ Opmerkelijk is dat die beperkingen er vaak kort voor de raadkamer gevangenhouding net zo gemakkelijk weer worden afgehaald, zonder dat het bezwaarschrift daartegen nog hoeft te worden behandeld.

De meeste van deze bezwaren tegen de praktijk van de inverzekeringstelling zijn met enkele kleine aanpassingen te ondervangen. Zo is veel te zeggen voor een duidelijke scheiding tussen het moment van de rechtmatigheidstoets van de inverzekeringstelling en het moment van de behandeling van de vordering bewaring.¹⁰ Een andere verbetering zou zijn dat de rechters-commissarissen ook in het weekend beschikbaar zijn voor deze toetsmomenten, zodat gehaste beslissingen op vrijdagmiddag kunnen worden vermeden. Voorts zou de termijn van de inverzekeringstelling kunnen wor-

9 Zie ook A.A. Franken, *a.w.*, p. 957.

10 Vergelijk J. uit Beijerse e.a., *Rechter-commissaris en inverzekeringstelling. Een paar apart?*, Den Haag: Boom Juridische uitgeverij 2008, p. 77-86.

den verlengd van drie naar bijvoorbeeld vijf dagen, zodat zowel de politie, als de verdediging de gelegenheid heeft de zaak op de rit te hebben voordat de vordering bewaring zich aandient. Een dergelijke verlenging zou wat mij betreft echter alleen zinvol en aanvaardbaar zijn als de rechtspositie van de verdachte gedurende de inverzekeringstelling wordt versterkt door toekenning van het aanwezigheidsrecht van een raadsman bij het politieverhoor, door meer interne openbaarheid en door meer mogelijkheden tot het voeren van een vroegtijdige, effectieve verdediging,¹¹ én als tijdens de behandeling van de vordering bewaring uitgebreid naar alternatieven voor de voorlopige hechtenis wordt gezocht. Een verlenging van de inverzekeringstellingstermijn zou feitelijk in veel gevallen de voorlopige hechtenis van de verdachte overbodig kunnen maken.

3 RECHTSBESCHERMING IN HET WETTELIJKE STELSEL VAN DE VOORLOPIGE HECHTENIS

Veel van de geuite kritiek ten aanzien van de inverzekeringstelling kan enigszins worden gerelativeerd door de omstandigheid dat deze wordt toegepast op een moment dat nog veel onduidelijk is en het onderzoek nog maar kort loopt; allicht is het dossier nog niet compleet, ontbreken uitgebreide rapportages en is het begeleidingstraject voor een eventuele schorsing nog niet gerealiseerd. Naarmate de vrijheidsbeneming van de verdachte echter langer duurt, zal een dergelijke relativering steeds minder aan de orde zijn. Toch blijkt in de strafrechtspraktijk maar al te vaak dat ook bij het voortduren van het voorarrest weinig kan worden bewerkstelligd om een verdachte geheel in lijn met de onschuldpresumptie zijn proces in vrijheid te laten afwachten en niet op voorhand een straf te laten uitzitten. Ter illustratie: een recente studie toont aan dat de toegepaste voorlopige hechtenis door de betrokken rechters wel wordt gezien als voorschot op de uiteindelijk door de zittingsrechter op te leggen straf. Merkwaardig genoeg houdt die zittingsrechter in zijn strafoplegging op zijn beurt al dan niet bewust toch ook weer rekening met de tijd die de verdachte reeds in voorlopige hechtenis heeft doorgebracht en zal niet snel lager straffen dan de duur van de voorlopige hechtenis.¹²

De uitgebreide rechtsbescherming voor de verdachte ten opzichte van de inverzekeringstelling zou zijn gelegen in het feit dat de wet voor de toepassing van de voorlopige hechtenis striktere voorwaarden stelt, wat naar het stelsel van de wet samenhangt met de grotere inbreuk (langere duur) van de vrijheidsbeneming. Bezien vanuit de praktijk valt op dit wettelijke uitgangspunt evenwel veel af te dingen, aangezien die strikte voorwaarden

11 Zie P.P.J. van der Meij, 'De rechter-commissaris als onmisbare schakel in het strafrechtelijk vooronderzoek?', *Trema*, p. 331-338.

12 Zie L. Stevens, *a.w.*, p. 1520, 1522 en 1525.

sinds jaar en dag aan slijtage onderhevig zijn. Een probleem bij deze kritiek is dat die veronderstelde slijtage zich slecht laat onderbouwen aan de hand van rechtspraak; de bevelen van de rechter-commissaris worden niet gemotiveerd, die van de raadkamer nauwelijks en dan nog worden die laatste uitspraken zelden gepubliceerd. Zo is het voor de verdediging vaak gissen op welke gronden haar verzoek tot afwijzing van de vordering of haar schorsingsverzoek wordt gepasseerd.

In geval van de bewaring wordt het bezwaar van de geringe motivering deels ondervangen door de mondelinge toelichting die de rechter-commissaris op zijn beslissing geeft ten overstaan van de verdachte en diens raadsman, maar daaraan kleeft het probleem dat de officier van justitie niet in het kabinet aanwezig is tijdens de behandeling: op die eventuele toelichting kan in een later stadium bij de raadkamer niet worden teruggevallen. De afwezigheid van de zaakofficier van justitie bij de behandeling van de vordering gevangenhouding – deze wordt vaak waargenomen door een collega die meerdere raadkamers voor zijn rekening neemt – is ook bezwaarlijk; voor de raadsman is het lastig te appelleren aan enige nuance die zich in het dossier ten voordele van de verdachte voordoet als in repliek de behandelend officier van justitie zich kan beperken tot de belastende informatie uit een dossier dat niet het zijne is. In de raadkamer wordt wel zeker gediscussieerd over de vordering van de officier van justitie en de argumenten van de verdediging, maar dat is niet aan een schriftelijke motivering van de beslissing af te lezen. En dan wringt het dat recentelijk is geconstateerd dat het overgrote deel van alle vorderingen gevangenhouding door de raadkamer wordt toegewezen.¹³ De frustratie is des te groter als men bedenkt dat door de raadkamer zelden wordt afgeweken van de gevorderde ‘standaard 90 dagen’. Het tijdsverloop tot aan de eerste zitting is daarmee gedekt, maar deze standaardtermijn maakt niet duidelijk waarom die voorlopige hechtenis in het concrete geval van de verdachte niet korter zou kunnen duren. De mogelijkheid die de wet biedt om in één keer de betreffende 90 dagen te bevelen, geeft de rechter ook de ruimte te kiezen voor 23 dagen of 56 dagen, en de termijn op te hangen aan bijvoorbeeld een deadline voor onderzoekshandelingen of een plan van aanpak door de reclassering.

4 DE VERDENKINGSGRAAD, DE GEVALLEN EN DE GRONDEN

De bewaring en gevangenhouding vergen een hogere mate van verdenking jegens de verdachte dan het redelijke vermoeden van schuld dat hij het strafbare feit heeft gepleegd. Feitelijk is het theoretische onderscheid tussen de

13 L. Stevens, *a.w.*, p. 1522: ‘Van de door het OM ingediende vorderingen tot gevangenhouding werd 96% volledig toegewezen. In 3% van de gevallen was sprake van een gedeeltelijke toewijzing (dat wil zeggen voor een kortere duur dan gevraagd), en in 1% van de gevallen gaf de rechtbank geen bevel tot gevangenhouding af.’

verdenking en de ernstige bezwaren niet hanteerbaar, aangezien in de praktijk niet is aan te geven wanneer de betrokkenheid van de verdachte enkel 'mogelijk' is, en wanneer het toch echt 'waarschijnlijk' is dat hij de werkelijk schuldige is. Welk soort belastend materiaal maakt het onderscheid in deze situatie? Bij het voortduren van de voorlopige hechtenis wordt van de kant van de verdediging wel aangevoerd dat als de verdachte op de onderzoeksgrond 'vastzit', er in de loop van de vrijheidsbeneming toch wel een zwaardere verdenking zou moeten zijn ontstaan om de voorlopige hechtenis nog te rechtvaardigen, maar deze redenering wordt lang niet altijd gevolgd. Van de voorwaarde dat er ernstige bezwaren jegens de verdachte dienen te bestaan, zal in de praktijk weinig bescherming uitgaan.

Er is evenwel een situatie waarin het gebrek aan ernstige bezwaren ten aanzien van bepaalde onderdelen van de op de vordering omschreven strafbare feiten duidelijk zou kunnen maken dat de voorlopige hechtenis van de verdachte in casu niet aan de orde is. Ik doel dan niet op de voorwaarde dat de voorlopige hechtenis alleen in door de wet genoemde gevallen is toegestaan: het komt maar zelden voor dat de vordering wordt afgewezen omdat het feit daarop niet onder de wettelijke gevallen is te scharen. Hierboven is echter reeds aangegeven dat de omschrijving van de feiten op de vordering zeer abstract kan zijn; de feiten kunnen ook aanzienlijk worden aangedikt. Met name bij geweldsdelicten kan een (zware) mishandeling al snel worden opgewaardeerd tot een 'poging doodslag', waarbij 'doodslag' het uitgangspunt vormt voor de toe te kennen vordering en de 'poging' buiten beschouwing kan worden gelaten. Hetzelfde geldt voor de strafverzwarende omstandigheden in geval van een diefstal; indien de verdenking luidt dat deze diefstal met (dreiging van) geweld, in vereniging met anderen of met braak heeft plaatsgevonden, zal er gevoelsmatig meer reden zijn de verdachte gevangen te houden.

Bij de beantwoording van de vraag of het een geval betreft waarvoor voorlopige hechtenis is toegestaan, maakt het aandikken zoals gezegd niet veel uit: een eenvoudige diefstal of een mishandeling is al een dergelijk feit. Voor de invulling van de gronden waarop de voorlopige hechtenis kan worden bevolen, kan het echter relevant zijn dat er geen ernstige bezwaren zijn voor de doodslag of de gekwalificeerde diefstal. Zowel bij de grond van de geschokte rechtsorde (is het een feit waarop twaalf jaar of meer staat?), als bij de grond van het herhalingsgevaar (is het een feit waarop zes jaar of meer staat?) is namelijk de kwalificatie van het feit op de vordering van belang. In dat opzicht is het voor de verdediging zaak de rechters die op de vordering beslissen, flink te laten schrappen in de feitomschrijving. Het probleem is ook nu weer dat in het verlengde van de ontbrekende motivering, evenmin duidelijk wordt welk onderdeel van de feitomschrijving die rechters niet waarschijnlijk achten. Dit zal worden verdedigd met de stelling dat de raadkamer niet al te zeer mag vooruitlopen op het oordeel van de zittingsrechter, maar die stelling is met de recente bevindingen van de preludeerende werking van de voorlopige hechtenis bepaald niet houdbaar. Het schrappen in de feitomschrijving kan eraan bijdragen dat het geschil wordt teruggebracht

tot aanvaardbare proporties, dat de zittingsrechter verneemt hoe de raadkamer tegen het strafbare feit heeft aangekeken en dat de officier van justitie en de verdediging (in een veel vroeger stadium) een duidelijk signaal krijgen op welk feit zij zich hebben te concentreren. Met inachtneming van de genoemde preluderende werking ten nadele van de verdachte, lijken deze consequenties mij alleszins aanvaardbaar.

De slijtage van het stelsel van voorlopige hechtenis doet zich zeker ook voor ten aanzien de gronden waarop die kan worden toegepast. De wet geeft een tweetal gronden, te weten het vluchtgevaar en een gewichtige reden van maatschappelijke veiligheid, welke laatste grond wordt uitgesplitst in vier uitwerkingen: de geschokte rechtsorde die zou ontstaan in geval de verdachte van een ernstig strafbaar feit weer vrij zou rondlopen, het herhalingsgevaar (is de kans aanzienlijk dat de verdachte opnieuw een soortgelijk feit pleegt?), het recidivegevaar (is de verdachte al eerder voor soortgelijke feiten veroordeeld?) en de onderzoeksgrond. Voor elk van deze gronden en uitwerkingen geldt dat deze in de rechtspraak zeer ruim wordt uitgelegd en dat bij de beslissing de verdachte in voorlopige hechtenis te nemen veel argumenten een rol kunnen spelen die daar wetstechnisch niet onder vallen.¹⁴ Het opmerkelijke is reeds dat de wet, maar ook de jurisprudentie van het EHRM, uitdrukkelijk de voorwaarde stelt dat de betreffende gronden moeten blijken uit concrete omstandigheden. In de praktijk worden al deze gronden vaak gemakshalve opgehangen aan gemeenplaatsen en oppervlakkige 'als..., dan'-redeneringen: een illegaal is vluchtgevaarlijk, een drugsverslaafde zal weer een vergelijkbaar feit plegen, een veroordeelde die na jaren weer in de fout gaat, is een recidivist, en met een verdachte op vrije voeten bestaat het gevaar dat het resterende onderzoek wordt verstoord.

Op de keper beschouwd hoeven deze redeneringen niet altijd onwaarschijnlijk te zijn, maar toegepast op een concreet geval schieten zij toch echt te kort. Zo wordt het vluchtgevaar al aangenomen bij een verdachte die geen vaste woon- of verblijfplaats heeft in Nederland, terwijl de wet voorschrijft dat uit bepaalde gedragingen van de verdachte of bepaalde hem persoonlijk betreffende omstandigheden een ernstig gevaar voor vlucht dient te blijken. Het is in dat geval aan de verdediging aan te tonen bijvoorbeeld dat de verdachte wel degelijk een vast adres heeft, zij het in het buitenland. Maar zelfs al komt de raadsman met officiële documenten van een registratie van een EU-ingezetene op een bepaald adres in bijvoorbeeld België of Engeland, dan nog wordt in voorkomende gevallen de herkomst van die documenten betwijfeld en blijft het vluchtgevaar als grond op de vordering staan.¹⁵ Het grond van het herhalingsgevaar wordt doorgaans gemotiveerd door de wijze waarop het strafbare feit is gepleegd ('lichtzinnig' of 'met excessief geweld') en dat de persoonlijke omstandigheden van de verdachte waaronder het

14 Zie L. Stevens, *a.w.*, p. 1521.

15 Zie voor een duidelijke uitzondering de raadkamerbeslissing van Rb Amsterdam 23 april 2009, *LJN* BJ4857.

feit is gepleegd, niet zijn gewijzigd. Een verdachte van opzatheling of witwassen zal bijvoorbeeld bij het onvermijdelijk blijven voortbestaan van zijn schulden tijdens zijn vrijheidsbeneming al snel het herhalingsgevaar worden toegedicht. Voor de onderbouwing van deze grond worden overigens aantoonbaar inconsistente redeneringen gehanteerd.¹⁶

Alles in aanmerking genomen – de aangedikte feitomschrijving, de ongemotiveerde beslissing van de raadkamer, de ‘standaard 90 dagen’ en de niet op concrete omstandigheden gerichte invulling van de gronden – is het niet vreemd dat in de loop der jaren het beeld is ontstaan dat de voorlopige hechtenis automatisch wordt toegepast en het stelsel van vrijheidsbeneming zodanig is uitgesleten, dat daarvan nagenoeg geen rechtsbescherming voor de verdachte meer uitgaat.

5 UITLEIDING

De beperkte omvang van deze bijdrage laat niet toe dieper in te gaan op de slijtage van het stelsel van vrijheidsbenemende dwangmiddelen. De geschetste praktijk maakt wel duidelijk dat de wettelijke voorwaarden die de verdachte in het vroegste stadium van zijn detentie enige rechtsbescherming zouden kunnen geven, maar zelden als zodanig uitpakken. Opmerkelijk is ook dat voor de hand liggende alternatieven voor de voorlopige hechtenis die de voorwaarden voor schorsing kracht bij kunnen zetten, zoals het elektronisch toezicht of het storten van een waarborgsom, in de Nederlandse praktijk nauwelijks worden opgepakt door het Openbaar Ministerie of de rechter. Deze gemiste kans heeft als principieel nadeel dat in een vroeg stadium van het strafproces, wanneer de schuld van de verdachte bij lange na nog niet vaststaat, al veel schade kan worden toegebracht aan diens persoonlijke situatie: het verlies van een baan, het niet behalen van een opleiding of het ernstig verstoren van het gezinsleven. In dat licht bezien dienen de verwachtingen ten aanzien van een mogelijke resocialisatie na ommekeer van een gevangenisstraf te worden getemperd; het eigen vangnet van de verdachte wordt vaak al in het voorarrest verspeeld. Om deze reden verdient ook de verdachte in voorarrest alle aandacht van (strafrechts)wetenschappers, criminologen en penologen.

16 Zeer duidelijk uiteengezet door Rosa van Zijl in haar bijdrage voor het *Advocatenblad*. Zie R. van Zijl, ‘Recidivegevaar en gebrekkige redeneringen. Voorlopige hechtenis wordt onvoldoende gemotiveerd’, *Advocatenblad* 2010, p. 520-522.

